

نگاهی بر هنر سوزن دوزی دوره های صفویه و قاجاریه

۱. ربابه مفیدی ۲. علی محمودی عالمی

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه طراحی پوشاک، دانشگاه غیرانتفاعی مارلیک، نوشهر، مازندران، ایران.

۲- استادیار گروه هنر، دانشگاه غیرانتفاعی مارلیک، نوشهر، مازندران، ایران.

چکیده

نساجی سنتی (دستبافی) از جمله صنایعی است که در ایران از پیشینه‌ای کهن برخوردار است و از دوره تاریخ مدون ایران و حتی قبل از آن می‌توان به سوابقی از آن دست یافت. روند شکل‌گیری و چگونگی تداوم این هنر-صنعت، متأثر از وقایع تاریخی بوده است. در بررسی تاریخ ایران دوران اسلامی، عصر صفوی به‌عنوان دوره طلایی هنر-صنعت پارچه‌بافی ایران نام گرفته است. در این دوره تولید پارچه و پوشاک فاخر، از رشد و رونق زیادی برخوردار شد. از جمله دلایل این رونق می‌توان به ثبات سیاسی و امنیت داخلی، تحولات اجتماعی، افزایش رفاه اقتصادی مردم و توجه شاهان صفوی به این هنر-صنعت به‌عنوان عاملی مؤثر در توسعه تجارت داخلی و خارجی اشاره نمود. نساجی در دوره صفوی، از چنان قوتی برخوردار بود که بعد از سقوط این سلسله به ویژه در اوایل دوره قاجار، در زمان حکومت آغا محمدخان و فتحعلی‌شاه قاجار، شاهد تداوم تولید منسوجات به سبک دوره صفوی هستیم. اما پس از آن به دلیل توسعه روابط با دولت‌های اروپایی، رفت و آمد تجار و سیاحان به ایران و همچنین مسافرت‌های ناصرالدین شاه به اروپا و در نتیجه گرایش به لباس‌های سبک اروپایی، تحولات زیادی در زمینه این هنر-صنعت رخ داد. هدف این پژوهش مطالعه و بررسی نقش سوزن دوزی در دوره صفوی و قاجار است. از این رو این پژوهش بر اساس هدف از نوع تحقیقات بنیادی و بر اساس ماهیت و روش از نوع تحقیقات توصیفی-تاریخی است. چگونگی گردآوری اطلاعات در این پژوهش به‌روش اسنادی (کتابخانه‌ای) است که براساس آن کلیه منابع و شواهد مورد مطالعه و فیش‌برداری قرار خواهند گرفت.

واژگان کلیدی: پوشاک، سوزن دوزی، صفوی، قاجار

مقدمه

یکی از مهم ترین عواملی که باعث می شود به خیاطی به چشم یک هنر کاربردی نگاه کنیم این است که خیاطان حرفه ای علاوه بر دغدغه دوخت یک لباس ساده برای گذران زندگی روزمره، به زیبایی آن هم فکر می کنند. این موضوع تا آنجا اهمیت دارد که در هر بخش از دنیا، لباس هایی با تزئینات و دوخت های منحصر به فرد ایجاد شده و به عبارتی دیگر بخشی از هویت آن منطقه به حساب می آید. سوزن دوزی یکی از هنر هایی است که با آن می توان یک پارچه ساده را به یک اثر هنری دست ساز و تماشایی تبدیل کرد. سوزن دوزی را می توان پرچمدار هنر های دستی معرفی کرد. این هنر قدمت طولانی دارد و حتی این روزها هم اهمیت خود را از دست نداده است. در هنر سوزن دوزی، هنرمند طرح خود را با استفاده از یک رنگ ساده و ملایم روی پارچه رسم می کند. این طرح می تواند بسته به سلیقه هنرمند تغییر کند. البته معمولاً برای این هنر از طرح های ساده ای استفاده می کنند (دیماند، س.

م، ۱۳۳۹).

تصویر ۱- سوزن دوزی

هشت هزار سال پیش مردمی که در غار کمر بند در نزدیکی شهر بهشهر و در کنارهٔ جنوبی دریای خزر می‌زیستند به کشت غله و پرورش بز و گوسفند روزگار می‌گذراندند. آنان پشم گوسفندان را می‌چیدند و ظاهراً پارچه می‌بافتند و کار دوختن را نیز با سوزن‌های شاخ‌داری که به جا نهاده‌اند انجام می‌دادند (طالب‌پور، فریده، ۱۳۹۲).

در هما واقع در ترکیهٔ امروزی فن بافندگی رواج پیدا کرد و در حفاری‌هایی که در آن منطقه انجام شد نحوهٔ تکامل آن کاملاً روشن شده‌است. در آن حفاری‌ها تکه‌هایی از چند دست‌بافت پیدا شد که به صورت سنگواره‌های زغال شده بر جای مانده بود و نمونه‌هایی مختلفی که به احتمال زیاد از کتان بافته شده بود اما بیشتر شبیه به پارچه‌های پشمی بود و نیز قطعات زری‌دوزی شده همانند قالب‌هایی که امروزه هم در این نواحی بافته شده‌است

(زکی، محمدحسن، ۱۳۲۰).

کمی بعد باز هم مدارکی دال بر فن بافندگی در ایران امروزی در تپه سیلک نزدیک کاشان به دست آمده است که مربوط به دو یا سه قرن پیش از آن است. غیر از این، مدارک بسیاری از جمله دوک‌های نخ‌ریسی یا لنگرهای ریسندگی بی‌شمار در حفاری‌های سراسر ایران به دست آمد که مؤید رواج بافندگی و سوزندوزی در ایران در طول زمان‌های مختلف است. سوزندوزی‌های سنتی ایران یکی از روش‌های دیرینه^۱ تزئین جامه و بسیاری از منسوجات است که به‌نوعی در زندگی بشر کاربرد داشته و دارد. دست‌دوخت‌ها به‌جز جنبه^۲ تزئینی و شناسنامه‌ای که دربرگیرنده^۳ اقلیم و جامعه^۴ پدیدآورنده‌اش است در بعضی از اوقات به دلیل عقاید مذهبی روی البسه جلوه‌گری می‌کرد. پیش از اسلام به جز جنبه^۵ تزئینی، جنبه^۶ طلسم‌گونه^۷ آن نیز مطرح بوده است (شریفی مهرجردی، علی‌اکبر، ۱۳۹۲).

پس از ظهور اسلام در ایران رودوزی‌های سنتی ایران به حیات تأثیرپذیر خود همچنان ادامه می‌دهند و اگرچه تحولی شگرف در نقش‌های ایرانی پدید می‌آید اما خصوصیات ایرانی خویش را از دست نمی‌دهند. اعتقادات مذهبی هنرمندان در بعضی نقاط و پرهیز از شبیه‌سازی و همانند پردازی سبک جدید از نقش‌مایه‌های باستانی را به ارمغان می‌آورد و این نگرش در مناطق مختلف به گونه‌ای کاملاً متفاوت از یکدیگر جلوه‌گری می‌کند. دوختن کلمات قرآنی به خط کوفی برای حفاظت از شر شیطان و حوادث بد، یکی از تأثیرات آشکار در این هنر دیرینه است (زکی، محمدحسن، ۱۳۲۰).

ایلخانیان و تیموریان برخلاف دوره قبل که همگی از شیوه‌های عمده^۸ ساسانی پیروی می‌کردند در صنعت نساجی دگرگونی کاملی پدیدآوردند و ابریشم‌دوزی، زری‌دوزی، پولک‌دوزی، ملیله‌دوزی، گلابتون‌دوزی و... بیش از گذشته مورد توجه قرار گرفت. با ورود فرهنگ و هنر چینی به‌وسیله^۹ مغول، نقش‌هایی از گیاهان و گل‌های متأثر از هنر چینی در آثار این دوره تبلور می‌یابد. اگرچه از آن دوره اثری باقی نمانده است اما «فیلیس اگرمان» از روی مینیاتورهای آن دوره سوزندوزی‌ها و گلدوزی‌های آن زمان به‌خوبی توصیف کرده است. در این زمان هنرمندان از

طرح‌های محرابی، لچک ترنجی، هندسی برای تزیین پرده‌ها، لباس‌ها، چادرها و... استفاده می‌کردند. در عصر صفویه همچون بسیاری از هنرها، انواع رودوزی‌ها نیز به اوج خود رسید و پیشرفت زیادی کرد تا حدی که باعث قطع نفوذ هنر چینی شد. از نقوش رایج این دوره می‌توان انواع بته‌جقه (قهر و آشتی، گل بادامی، مادر و بچه، بته ترمه، سه‌قلو، سه‌سر، درخت زندگی دوقلو، بته‌جقه شاخ گوزنی، انواع گل‌های اسلیمی و ختایی، شاه عباسی پیچکی، گل اناری، برگی و...) را نام برد (روح‌فر، زهره، ۱۳۸۰).

در عصر شاه عباس از تمام هنرمندان از جمله هنرمندانی که به امر رودوزی‌های سنتی مشغولند برای راه‌اندازی هنرهای سنتی و قدیمی به اصفهان دعوت می‌شود و صاحبان این مشاغل دارای اعتبار و شهرت اجتماعی بودند و حتی در آن زمان محله‌ای به نام مطرکاران یعنی قلابدوزها معروف بوده‌است. نمونه‌هایی دال بر رواج سوزندوزی در دوره‌های گوناگون در دست است که نشان از قدمت این هنر دارد. سوزندوزی هنری کاربردی بوده که علاوه بر زینت و آراست، گاه کارکرد اعتقادی نیز داشته است. سوزندوزیها در ایران بسیار متنوع‌اند و میتوان آنها را وسیعترین رشته صنایع دستی نامید که بیش از ۱۱۰ زیرشاخه دارد؛ قالبدوزی و گالتوندوزی و لندره دوزی از آن جمله است. قالبدوزی یکی از دوخته‌های غنی و زیبای ایرانی است که سابقه‌ای بس طولانی دارد. حفاری‌های لوالن در منتهی‌الیه شرق ایران از رواج این هنر در گذشته حکایت دارد. این هنر در دوره سلجوقی مورد توجه خاص قرار گرفت و هنرمندان شهرهای رشت و اصفهان و مشهد توانستند نمونه‌های بسیار عالی از این هنر را به یادگار بگذارند. در دوره صفویه، افشاریه، زندیه و قاجاریه این هنر به منتها درجه خود رسید و هنرمندان این رشته به خلق آثار متعددی پرداختند. قالبدوزی در گذشته در شهر رشت بسیار رواج داشته است و به همین دلیل به آن رشتیدوزی نیز می‌گویند (غیبی، مهرآسا، ۱۳۸۴).

با مراجعه به انواع قالبدوزی‌های به‌یادگارمانده از دوران پیشین میتوان به سه نوع قالبدوزی با تکنیکهای خاص آن اشاره کرد: قالبدوزی ساده؛ قالبدوزی به شیوه ضخیم‌دوزی و برجسته؛ قالبدوزی به شیوه معرق لندره‌دوزی

(چهل تکه دوزی یا خامتی دوزی) از دیگر دوخت‌های سنتی ایران است. این دوخت معمولاً به دوخت قطعات ریز و درشت و رنگارنگ پارچه‌های مختلف به یکدیگر اطلاق می‌شود. این دوخت از دوران گذشته در ایران رایج بوده ولی تاریخ مشخصی برای پیدایش آن در دست نیست. آثار بازمانده در موزه‌های آرمیتاژ لنینگراد و مرتوپولینت و موزه ایران باستان حکایت از رواج آن در دوره سلجوقی دارد. گالتوندوزی نیز به دوخت‌هایی اطلاق می‌شود که با استفاده از نخ‌های ابریشمی با روکش طلائی یا نقره‌ای روی پارچه انجام می‌گیرد. هنر گالتوندوزی یکی از انواع دیرین سوزندوزی‌هاست که سابقه بسیار طولانی دارد و طبق کتیبه‌های تخت جمشید و سایر اسناد باقی‌مانده، در دوره هخامنشیان این دوخت از رواج کامل برخوردار بوده و برای تزیینات البسه و درفش به کار میرفته است. گالتوندوزی بعد از اسالم در اقصی نقاط ایران رواج بیشتری یافت، به خصوص از قرن دوم، گالتوندوزی در خدمت آرایش و تزیین پرده خانه خدا قرار گرفت (غیبی، مهرآسا، ۱۳۹۱).

مواد اولیه و ابزار آلات سوزن دوزی

• نخ

مواد اولیه ی سوزن دوزی نخ و پارچه است. سوزن دوزان برحسب امکانات و سلیقه از نخ دمسه (D. M. C) ، نخ های رنگین ابریشم، نخ های پاکستانی و یا از نخ های ویسکوز دولا (ماده ای است شبیه ابریشم که هنگام تابانیدن نخ پنبه به جهت استحکام به همراه آن تابیده می شود). در بعضی از نمونه های سوزن دوزی از آئینه نیز استفاده می گردد.

• پارچه

پارچه های مورد مصرف نیز عبارتند از گاندی، نساجی مازندران، فاستونی، ایران برک و اصولا کلیه ی پارچه های کتانی و پنبه ای که عموماً از بازارهای پاکستان (به دلیل استحکام ، فراوانی و ارزانی آنها) تهیه می گردد. پارچه هایی که در **سوزن دوزی بلوچ** مورد استفاده قرار می گیرد، باید دارای دو ویژگی عمده جهت سهولت دوخت باشد که به شرح زیر است:

- دارای تار و پودی مشخص باشد
  - دارای تار و پودی راست باشد (کج راه نباشد)
- ابزار کار سوزن دوزی بسیار ساده می باشند و عبارتند از سوزن یا سوچه (SUCHE) ، قیچی یا مقراض (MEGRAZ)، انگشتانه یا شستی (SHASTI) به هر صورت باید اذعان نمود که اساساً سوزن دوزی به شیوه ی اصیل و قدیمی آن بادست ، سوزن و نخ صورت می گیرد.
- اگر به هنر قلاب بافی نیز علاقه دارید می توانید مقاله آموزش قلاب بافی را مطالعه کنید.

انواع روش های کار سوزن دوزی

سوزن دوزی ها به سه نوع **پرکار** ، **میان کار و کم کار** تقسیم می شوند، نوع پرکار روی پارچه های ریز بافت انجام می گیرد و تمام سطح قطعه ی پارچه ی مورد نظر سوزن دوزی می شود. درنوع میان کار قسمت بیشتر پارچه سوزن دوزی می شود و درنوع کم کار فواصل طرح ها براساس تشخیص سوزن دوز پرمی گرد (کنبی، شیلا ۱۳۸۶).

درمناطق جنوبی استان (مکران) درمورد انواع کار تقسیم بندی دیگری نیز وجود دارد، که عبارتند از:

- خرد کار که سخت تراست و نقش ها ریزتر و پرتتر دوخته می شوند با نقشه ای خوب
- تویی که در آن نقش ها گشاد و نامرغوب تر است و کم کارتر

برای سوزن دوزی های پرکار از پارچه های پنبه ای ریز بافت و برای سوزن دوزی های کم کار و میان کار از پارچه های درشت بافت استفاده می گردد.

از تکنیک های دوخت نیز می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- دور دوزی برای انتقال طرح بر روی پارچه
- پردوزی ظریف دوزی
- پریوار دوزی
- گراف دوزی آسان تانکه یا افغانی دوزی
- آئینه دوزی پیت دوزی
- جبک دوزی

نحوه ی دوخت در سوزن دوزی

در ابتدا سوزن دوز از پارچه قطعه ای دلخواه را جدا نموده و سپس طرح مورد نظر را بر روی آن منتقل می نماید. در ادامه با استفاده از روش دوردوزی، خطوط محیطی طرح را دوخته و آنرا از بقیه ی پارچه مجزا می نماید. در ادامه با استفاده از یکی از روش های دوخت درون طرح مورد نظردوخته می گردد، غالبا سوزن دوز به تنهایی به تهیه ی محصولات سوزن دوزی می پردازد. اما اگر به صورت کارگاهی به این امر اقدام نماید. هر سوزن دوز تنها یک رنگ را سوزن دوزی می نماید.

برای آموزش سوزن دوزی معمولا از سه تار شروع و به مرور با دوخت ده تار این آموزش تکمیل می گردد (منظور از سه تار این است که سه تار از پارچه را گرفته و سوزن را از آن می گذرانند و ده تار هم با گرفتن ده تار از پارچه شروع می شود).

لباس زنان بلوچی از شش قطعه ی سوزن دوزی شده تشکیل شده است. از این قطعات آن که برای پیش سینه می باشد را جی (JI) یا زی (ZI) و قطعه ی دیگر که به شکل محراب پنج ضلعی بوده و در قسمت پایین پیراهن به صورت عمودی به موازات پیش سینه از کمر پیراهن تا نزدیکی های پایین دامن دوخته می شود را اصطلاحاً پندول (PANDUL) یا گوپتان (GUPTAN) می نامند دو قطعه نیز زینت بخش سر آستین پیراهن و دو قطعه نیز زینت بخش سرپاچه های شلوار زنان بلوچ می باشند. در بعضی از مناطق بلوچستان بدان کریک (KRIK) ، بدنک (BADANOK) ، جیک (JIKE) نیز گفته می شود.

نقش ها و طرح های سوزن دوزی

هنرمند بلوچ می کوشد تا واقعیات زندگی، محیط اطراف، مردم منطقه و باورهای قومی خویش را در آثارش منعکس و بدین صورت جاودانه نماید. هنرمندان از موجودات و حیواناتی که هر روز با آنان سرو کار دارند و جزیی از زندگی آنان می باشند نقش می زنند. حیواناتی چون بز که عمده ترین وسیله برای امرار معاش خانواده ی سوزن دوز است، شتر حیوان نجیب و صبوری که یار جدا ناشدنی مردم منطقه بوده و کاراترین وسیله ی نقل و انتقالات در محیط منطقه می باشد، نعمتی خدادادی که درسفال کلپورگان ماندگار گردیده است. عقرب، مار و که از نقوش رایج در بلوچستان می باشند.

نقوش بلوچستان، الهام گرفته از حیوانات و گیاهانی بوده که به مرور دست خوش تغییر و تحول گشته و به صورت اشکالی هندسی ماندگار گشته اند، که این خود (هندسی بودن نقوش) نیز از ویژگی های طرح ها و نقش های قدیمی ایران و بلوچستان است. نقش و نگارهای سوزن دوزی، نسل به نسل بوسیله ی مادران به دختران آموخته می شود و در لایه های زیرین ذهن زنان مأوا گزیده و همزاد زنان بلوچستان می گردد. هر کدام از نقش و نگارها

دارای نام و مشخصات جداگانه می باشد، هر جزء نقش هرچند کوچک خود مستقل بوده و دارای رنگ، شکل و نامی ویژه ی خود می باشد، که همگی درحافظه ی قوی زن بلوچ به یادگار سپرده شده است.

باری نقش و نگارهای سوزن دوزی را می توان تجلی گاه آمال و آرزوهای زنان هنرمند بلوچ دانست. آمال و آرزوهایی که تنها دردنیایی پررمز و راز سوزن دوزی تحقق می یابد و طبیعت را آنچنان که می طلبد می آفریند. در سوزن دوزی گل ها به ابعاد و اشکال گوناگون می باشند و نقش ها نیز اغلب هندسی است و هنرمند بلوچ بدون طرح و الگو و براساس ذهنیات خویش به سوزن دوزی می پردازد. قرینه سازی درطرح ها ی سوزن دوزی اساس زیبایی شناختی آنان است و اشکالی که بیشتر هندسی می باشند. عمده ترین رنگ های بکار رفته در سوزن دوزی بلوچستان نیز عبارتند از قرمز (۸۰٪)، سبز، بنفش، نارنجی و عموماً رنگ های تیره و تند که تنها براساس سلیقه ی سوزن دوز درکنارهم چیده می شوند. (درسال های اخیر با توجه به نظارت و حضور سازمان صنایع دستی تناسبات بین رنگ ها و طرح ها بیشتر گردیده است).

همان گونه که پیشتر نیز اشاره رفت، درتمامی خطه ی بلوچستان، درتمام شهرها و روستاهای دورافتاده ی این خطه می توان زنان و دختران هنرمندی را دید، بدون آن که برایشان طرحی را رسم کرده باشند، با انتخاب نخ و پارچه ، طرح ها و نقش هایی جسورانه و بدیع می آفرینند. طرح ها و نقش هایی که برآیند سنتی هزاران ساله می باشد و غریب آن که درنقاط مختلف بلوچستان، از درکنار هم چیدن این طرح ها، آثاری متفاوت را پدیدمی آورند سوزن دوز بلوچ، با استفاده از ترکیب رنگ ها، نقش گل ها و بوته هایی که تنها دراندیشه و خیال هنرمند، زاده می شود می پرورد و به تکامل می انجامد، اثری زیبا می آفریند و آدمی متحیر از آن است که این همه درکجا، چگونه و توسط کدامین ذهن پویایی پدید آمده، شکل گرفته و زینت بخش محفل گرم سوزن و نخ پارچه گردیده است.

به عبارت صحیح تر این نقش و نگارها برگرفته از زندگی مردم و تجلی گاه آرزوهای زنان هنرمند است. خاستگاه این نقوش ذهن و تخیل هنرمند، گل و گیاهان، ابزارآلات و سایل زندگی، عناصر طبیعت (همچون ماه ، خورشید ، کوه) و حیوانات منطقه است. کوچک ترین جزء هر طرح و نقش دارای شکل، رنگ و نامی و ابعاد و اشکال گوناگون است. نقوش سوزن دوزی تماما هندسی و بیشتر اشکال مثلث، لوزی و مستطیل بوده زاویه سازی و قرینه سازی در طرح های سوزندوزی اساس زیبایی آنان است.

انواع طرح های سوزن دوزی عبارتند از:

- طرح های تازی : شامل سه تازی، چهار تازی، ده تازی.
- طرح های گل : گل پرکار، دانه دار، گندمی، پرکاش، گل تنک، کویچ، کیسه دوز، سراوانی،
- طرح های حاشیه ای یا اطراف گل : چپ و راست کش، بن، موسم، سفید سر، سرزی کش، چشم سورمه.

علاوه بر این طرح ها ، طرح های دیگری نیز وجود دارد که یادآور شی و یا موضوعی خاص می باشد، مانند طرح های چشم ماهی، چشم گوساله، گورچشم، چشم سورمه و.

پوشاک دوران صفویه جایگاه مهمی در تاریخ پوشاک ایران دارد و پوشاک جزئی کوچک از فرهنگ هر ملتی است.

در عصر صفویه اهمیت سوزن دوزی به اندازه ای بود که دست اندرکاران انواع آن، به عنوان صاحبان یک حرفه و شغل اجتماعی دارای شهرت و اعتبار بودند تا به آنجا که در میان صنف های شمرده شده در این عصر از جماعت (نقش دوز، گلابتون دوز، ده یک دوز، پولک دوز، گل چه دوز و..... به عنوان یک صنف مستقل نام برده است. در

حالیکه این همه خود از انواع سوزن دوزی ایرانی به شمار میرود. این رونق و شکوه در عصر زندیه و افشاریه ادامه داشت.

تصویر ۱- بخشی از لباس های دوران صفوی با نقوش مینیاتور (بهنام، عیسی، ۱۳۳۸)

تصویر ۲- پارچه ابریشمی. دوره صفوی. موزه هنر های شرقی مسکو (بهنام، عیسی، ۱۳۳۸)

تصویر ۳- پارچه ابریشمی با نقش اسرا. دوره صفوی (بهنام، عیسی، ۱۳۳۸)

تصویر ۴- پارچه ابریشمی - دوره صفویه - موزه متروپلیتن امریکا (بهنام، عیسی، ۱۳۳۸)

تصویر ۵- پارچه مخمل با نقش یکی از داستان های خسرو و شیرین - دوره صفویه (بهنام، عیسی، ۱۳۳۸)

تصویر ۶- پارچه ترمه. دوره صفوی (بهنام، عیسی، ۱۳۳۸)

تصویر ۷- پارچه گلدوزی شده در شمال ایران. دوره قاجاریه (مارکام، کلمنت، ۱۳۶۷)

تصویر ۸- پارچه پته دوزی شده کرمان. قاجاریه (مارکام، کلمنت، ۱۳۶۷)

تصویر ۹- پارچه ابریشمی با نخ های طلائی. نقش طاووس برجسته دوره قاجاریه (مارکام، کلمنت، ۱۳۶۷)

نتیجه

آراستگی و زیبایی پوشش یکی از مهمترین جنبه‌های زندگی ایرانیان است و سوزندوزی به عنوان هنری باستانی، در خور و شایسته همواره در تزیین پوشاک ایرانیان نقش و جایگاهی مشخص داشته و دارد. دوره صفوی و قاجار متناسب با ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی حاکم بر جامعه، نسبت به دوره‌های پیشین، به زینت‌ها و جزئیات لباس اهمیت بیشتری داده و زنان و مردان اشراف و درباریان در تهیه لباس‌های خاود سالیق‌های متفاوت نشان می‌دادند. حتی نفوذ فرهنگ غربی و تغییراتی که در پای آن برای لباس ایرانیان پیش آمد باعث نشد که استفاده از سوزندوزی برای تزیین لباس‌ها از بین برود و منسوخ شود. پوشاک در این دوره به دو دسته اندرونی و بیرونی تقسیم بندی می‌شد. با وجود تفاوت‌های مشخص میان پوشاک زنان و مردان، به طور کلی در دوره صفوی و قاجار لباس زنان و مردان تا حدودی و به خصوص از نظر نقوش و تزیینات بسیار به هم شباهت داشتند. به طور کلی میتوان گفت نقوش سوزندوزی های دور صفوی و قاجار، بر اساس باورهای سنتی، اعتقادات مذهبی مردم، سابقه و جایگاه تاریخی آن، نشانی از رمز وحدت ملی، تجلی هویت ایرانی و توجه به معنویت در عرفان اسلامی بوده است. به همین دلیل نیز لباس مردان و زنان در دوره صفوی و قاجار به عنوان نماد از این اشتراک معانی و نشانی از ایان وجوه تزیینی و مفهومی، چه از نظر شکل و ساختار و چه به لحاظ نوع سوزندوزی‌ها و نقوش به کاررفته در آن‌ها دارای وجوه اشتراک بسیاری بوده است و یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد جز در موارد بسیار جزئی، با یکدیگر تفاوت خاص و معناداری نداشته‌اند.

منابع

- اتینگه‌اوزن، ریچارد، و یارشاطر، احسان (۱۳۷۹). *اوج‌های درخشان هنر ایران*. ترجمه: هرمز عبداللہی و رویین پاکباز. تهران: نشر آگاه.
- اجلالی، فرزاد (۱۳۷۲). *بنیان حکومت قاجار*. تهران: نشر نی.
- بهنام، عیسی (۱۳۳۸). «لباس مردم ایران در قرن ۱۳ هجری». *مجله نقش و نگار*، شماره ۶.
- پاریزی، محمدابراهیم (۱۳۶۸). *سیاست و اقتصاد عصر صفوی*. تهران: بنگاه مطبوعاتی صفی‌علیشاه.
- پوپ، آرتور اپهام، و آکرم، فیلیس (۱۳۸۷). *سیری در هنر ایران*. ترجمه: نجف دریابندری و دیگران. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- تاورنیه، ژان باتیست (۱۳۸۳). *سفرنامه تاورنیه*. ترجمه: حمید ارباب شیروانی. تهران: نشر نیلوفر.
- خلیلی، نسیم (۱۳۸۷). *تاریخ صفویه*. تهران: نشر ققنوس.
- دیماند، س. م. (۱۳۳۹). *راهنمای صنایع اسلامی*. ترجمه: عبدالله فریار. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- ذکاء، یحیی (۱۳۳۶). *لباس زنان ایرانی از سده سیزده هجری تا امروز*. تهران: اداره موزه‌ها و فرهنگ عامه.
- روح‌فر، زهره (۱۳۸۰). *نگاهی بر پارچه‌بافی دوران اسلامی*. تهران: انتشارات سمت.
- زکی، محمدحسن (۱۳۲۰). *صنایع ایران بعد از اسلام*. ترجمه: محمدعلی خلیلی. تهران: نشر اقبال.
- شریفی مهرجردی، علی‌اکبر (۱۳۹۲). «هنر نساجی و پارچه‌بافی یزد در دوره درخشان صفوی». *فصلنامه چیدمان*، شماره ۲، تابستان، ۱۱۱-۱۱۲.
- طالب‌پور، فریده (۱۳۹۲). *تاریخ پارچه و نساجی در ایران*. تهران: انتشارات مرکب سفید.
- غیبی، مهرآسا (۱۳۸۴). *هشت هزار سال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی*. تهران: انتشارات هیرمند.

- غیبی، مهرآسا (۱۳۹۱). هشت هزار سال تاریخ پوشاک / اقوام / ایرانی. چاپ چهارم، تهران: انتشارات هیرمند.
- کنبی، شیلا (۱۳۸۶). عصر طلایی هنر / ایران. ترجمه: حسن افشار. تهران: نشر مرکز.
- مارکام، کلمنت (۱۳۶۷). تاریخ / ایران در دوره قاجار. ترجمه: میرزارحیم فرزانه. تهران: نشر فرهنگ ایران.